

УДК 271 (477.83) «1775/1776»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.204663>

Юрій СТЕЦИК,
orcid.org/0000-0003-1795-687X
доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) stetsyk_u_o@ukr.net

МОНАХИ-ПЕДАГОГИ УМАНСЬКОГО ВАСИЛІАНСЬКОГО КОЛЕГІУМУ (1775–1776): БІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Визначено актуальність дослідження окресленої проблематики в сучасних умовах розбудови Василіанського Чину та розвитку навчальних закладів під його патронатом. З'ясовано, що розгортання освітньої діяльності Чину допомогло врятувати від ліквідації цілу низку монастирів, які відчували загрозу від релігійних реформ австрійських та російських імператорів. Встановлено основні напрями досліджень, в яких розглянуто історичний розвиток Уманського монастиря та його освітніх інституцій: історія Василіанського Чину, спеціальні праці з історії обителі та школи, загальні праці з історії шкільництва на Правобережній Україні. З'ясовано, що поза увагою дослідників залишилася проблема вивчення професійного становлення ченця-педагога. Розглянуто засадничі аспекти фундації василіанської обителі та школи в Умані. Окреслено основні типи навчальних закладів, які діяли при монастирі в різний час: духовна семінарія, філософські студії для чернецтва, початкова школа, колегіум, повітове училище. Визначено, що впродовж десяти років колегіум зумів пройти процес становлення, незважаючи на буремні події Коліївщини. На підставі біографічних відомостей про монахів-педагогів виокремлено етапи їх професійного становлення: освіта, здобута у світському житті; школа новіціату; студії з риторики, філософії, теології; папський колегіум. Встановлено, що василіанські педагоги зуміли вдало поєднати духовне та інтелектуальне зростання. Виокремлено основні категорії педагогічних кадрів серед василіанського чернецтва: помічник вчителя, магістр (вчитель), професор. Окреслено основні навчальні предмети, викладання яких забезпечували монахи-педагоги: граматики, синтаксис, риторика, поетика, філософія, теологія. Розглянуто академічну мобільність василіанських професорів. Укладено біографи монахів-педагогів, які викладали в колегіумі впродовж 1775/1776 навчального року.

Ключові слова: помічник вчителя, магістр, професор, колегіум, академічна мобільність.

Yuriy STETSYK,
orcid.org/0000-0003-1795-687X
Doctor of History, Associate Professor,
Associate Professor of the Department History of Ukraine
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) stetsyk_u_o@ukr.net

THE MONKS-PEDAGOGES OF THE BASILIAN COLLEGIUM IN UMAN (1775–1776): BIOGRAPHICAL REVIEW

The relevance of the study of the outlined problems in the current conditions of the development of the Basilian Order and the development of educational institutions under his patronage is determined. It is revealed that the deployment of Order educational activities helped save a number of monasteries that were threatened by religious reforms by the Austrian and Russian emperors. The basic directions of researches in which the historical development of the monastery in Uman and its educational institutions are considered: the history of the Basilian Order, special works on the history of the monastery and school, general works on the history of schooling on the Right Bank Ukraine. It has been found that the problem of studying the professional development of a monk teacher is left unaddressed by researchers. Fundamental aspects of the foundation of the Basilian monastery and school in Uman are considered. The main types of educational institutions that operated at the monastery at different times are outlined: the seminary, the philosophical studios for the monks, the elementary school, the collegium, the district school. It has been determined that for ten years the collegium has been able to go through the process of its formation, despite the stormy events of Koliyivshchyna. On the basis of biographical information about the monks-educators the stages of their professional formation are distinguished: education obtained in secular life; school of novitiate; studios in rhetoric, philosophy, theology; papal collegium. It was found that the Basilian educators were able to successfully combine spiritual and intellectual growth. The main categories of pedagogical staff among the Basilian monasticism were distinguished: assistant teacher, magister (teacher), professor. The basic educational subjects, which were provided by monks-pedagoges: grammar, syntax, rhetoric, poetics, philosophy, theology, are outlined. The academic mobility of the Basilian professors is considered. The biographies of monks-pedagoges who in the collegium during the 1775/1776 academic year are taught.

Key words: assistant teacher, magister, professor, collegium, academic mobility.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли Василіанський Чин активно долучається до освітньо-виховної діяльності серед учнівської молоді, необхідно звернутися до педагогічного досвіду, який набула ця інституція впродовж другої половини XVIII ст. Адже саме в цей час Чин переживав період розквіту та піднесення. Завдяки активізації педагогічної праці серед світської молоді василіанські монастирі зуміли обґрунтувати необхідність власного існування в умовах ліквідації релігійних інституцій як австрійським, так і російським окупаційним режимом. Передусім вагому роль у розвитку навчальних закладів відіграли найбільш талановиті та віддані монахи, які відрізнялися не тільки відповідною духовною, але й інтелектуальною підготовкою. У василіанській формації вагоме значення надавалося поєднанню віри та розуму. Завдяки цьому більшість василіанського чернецтва відрізнялася інтелектуальними здобутками в науці, освіті, мистецтві. Отже, вважаємо за необхідне звернути увагу на їхній життєвий шлях.

Аналіз досліджень. Історія Уманської василіанської обителі привертала увагу багатьох дослідників через призму вивчення історії Василіанського Чину (М. Войнар (Войнар, 1976), І. Патрило (Патрило, 1992), В. Lorens (Lorens, 2014)), монастиря (Giżycki J. (Giżycki, 1899), І. Кривошея (Кривошея, 2009)) та навчального закладу (С. Гущина (Гущина, 2004), І. Кривошея (Кривошея, 2005), М. Павленко (Павленко, 1996)). Однак у цих працях основна увага зосереджена тільки на вивченні інституційного розвитку обителі та її освітніх установ. Поза увагою дослідників залишилися педагогічні кадри, які рекрутувалися в більшості із середовища василіанського чернецтва для забезпечення освітнього процесу.

Метою статті є дослідження біографічних відомостей про монахів, які свою діяльність зосредили не тільки на духовному самовдосконаленні та душпастирському служінні, але й долучилися до розвитку монастирських навчальних закладів для світської молоді. Прагнемо простежити їхній життєвий шлях до педагогічної діяльності, виокремивши основні етапи їх духовної та інтелектуальної формації.

Виклад основного матеріалу. Уманський василіанський монастир належав до новітніх фундацій. Офіційною датою заснування обителі вважається 1765 р. До фундації долучився Францішек Салезі Потоцький, який розглядав обитель, передусім, як місійний та освітній осередок. Якщо ченці-місіонери мали підносити християнську набожність серед підданих його володінь, то

монахи-педагоги мали подбати про поширення освіти серед посполитого люду. На провадження місій та утримання школи фундатор передбачив матеріальні видатки із своїх маєтків (Кривошея, 2009). При монастирі в окремі періоди діяли різнорівневі навчальні заклади: духовна семінарія, філософські студії для чернецтва, початкова школа, колегіум, повітове училище (Кривошея, 2005). У розглядуваний 1775/1776 навчальний рік при обителі функціонував тільки колегіум із молодшими та старшими класами навчання. Впродовж десяти років колегіум зумів пройти процес становлення, незважаючи на буремні події Коліївщини (1768), коли школа і монастир перебували в занепаді. На початку 70-х років XVIII ст. відновлено діяльність монастиря і школи при ньому. Було заново укомплектовано педагогічні кадри, які формувалися як із ченців професорів, так із світських вчителів (Giżycki, 1899).

У становленні педагогів із василіанського чернецтва на підставі укладених біограм (див. додаток І) можемо виокремити кілька етапів їхнього професійного становлення: освіта, здобута у світському житті; школа новіціату; студії з риторики, філософії, теології; папський колегіум.

Світська освіта. До вступу в чернецтво кандидати ще у світському житті здобували різний рівень початкової та середньої освіти. І тільки поодинокі з них завершували навчання в духовних семінаріях. Більшість здобували освіту в колегіумах, які провадили католицькі чернечі ордени. Саме в цих закладах вже в юнацькому віці в них формувався ідеал монаха, який займається викладацькою працею. І після їх завершення вони обирали аскетичний шлях для духовного та інтелектуального зростання.

Школа новіціату. Вступивши в монастир, кожен із кандидатів у чернецтво проходив однорічний термін навчання в школі новиків. Поряд із ознайомленням із духовними практиками (медитацій, реколекцій, молитов, уставу) відбувалося поглиблення навичок співу (набувалася нотнolінійна грамотність), читання (перечитування Апостола, книг Старого та Нового Завітів), письма (фіксування духовних тез для розважання).

Чернечі студії. Після складення чернечих обітів кандидат ставав братом, якого, відповідно до інтелектуальних задатків, спрямовували на навчання або ж навчали ремісничих професій. При різних монастирях Святопокровської провінції діяли три рівні студії для братів: риторика (2 роки навчання), філософія (2 роки) та теологія (із поділом моральна – 2 роки, догматична – 2 роки). Після успішного завершення цих

студій брат-профес отримував ієрейські свячення і, таким чином, ставав вже ієромонахом. Це була, по суті, мала духовна семінарія для василіанського чернецтва.

Папський колегіум. Найбільш здібних братів відправляли на навчання до папських семінарій, які знаходилися поза межами провінції (Вільно, Рим, Браунсберг, Олмоуц, Грац). У них була визначена певна квота для василіанських студентів. Завершення такого типу великої семінарії давало змогу займатися не тільки душпастирською, але й адміністративною, науковою та педагогічною працею.

Василіанській професурі вже на той час була притаманна академічна мобільність, що чітко простежується в біограмах чернецтва (див. додаток I). Очевидно, це була практична вимога часу, зумовлена недостатньою кількістю кваліфікованих педагогів. Відповідно, на отця-професора покладался обов'язок провести виклади по кількох монастирських школах, наприклад Умань, Бар, Шаргород тощо. Ця мобільність і сприяла професійному зростанню монаха-педагога, якому доводилося працювати в різних академічних спільнотах.

Висновки. Для проведення дослідження професійного становлення педагогічних кадрів у Василіанському Чині залучено біографічні відомості про монахів-педагогів Уманського колегіуму, які працювали в 1775/1776 навчальному році, коли навчальний заклад зазнав певного піднесення: зростання чисельності учнів, збільшення педагогічних кадрів, сприяння василіанським освітянам з боку Едукаційної Комісії Польського королівства. Саме це був час сприятливих можливостей для розбудови цілої мережі василіанських шкіл на Правобережній Україні. На підставі зібраного біографічного матеріалу визначено основні етапи духовної та інтелектуальної формації василіанської професури: освіта, здобута у світському житті; школа новіціату; студії з риторики, філософії, теології; папський колегіум.

Додаток I

Біограми монахів-педагогів, які викладали в Уманському василіанському колегіумі впродовж 1775/1776 н.р. (вибірковий огляд)

Лісенецький Єротеї

Світське ім'я – Іван, син Теодора та Марії. Народився у 1748 р. в с. Лашківці Галицької землі. Закінчив один клас риторики. Вступив 24.07.1766 р. до чернецтва в Почаєві. Після року випробовувань у новіціаті 25.07.1767 р. склав чернечі обіти професа та відправлений на сту-

дії з риторики до Віцина, а звідтіля – на студії з філософії до Загайців (Львівська, 435: 448). 1771–1774 рр. – студент теологічних студій у Брансбурзі (Cathalogus, 1773). Повернувся через чотири роки на територію Святопокровської провінції, перебуваючи в Низкинецькому монастирі. У 1774 р. отримав ієрейські свячення із рук київського митрополита Феліціана Володковича та скерований проповідником до Кременецького монастиря (Львівська, 435: 448). Звідтіля вибув до Умані, де був професором риторики та поезики, а також виконував обов'язки сповідника (Cathalogus, 1775). У 1776 р. відправлений до Любарського монастиря, де спочатку викладав риторику та поезику, а 1778/1779 н. р. – філософію (Cathalogus, 1778). Час та місце смерті не встановлені.

Малішкевич Пантелеймон

Світське ім'я – Павло, син Симеона та Анастасії. Народився 15.01.1751 р. у м. Канчуга Перемишльської землі. Вступив до чернецтва 25.08.1771 р. у Добромилі, де склав 25.08.1772 р. аскетичні обіти професа. Після цього відправлений до Замостя на філософські студії, де навчався два роки. Після завершення навчання призначений магістром початкових класів (інфіми) у Шаргородському монастирі. 18.08.1775 р. прибув до Уманського монастиря для виконання обов'язків магістра граматики. 20.08.1776 р. поїхав до Львівського монастиря св. Юра на теологічні студії, де навчався чотири роки та виконував обов'язки прокуратора судових справ. Після завершення навчання отримав ієрейські свячення (Львівська, 436: 916). 15.10.1779 р. повернувся до Умані, де призначений професором риторики. 28.07.1781 р. поїхав до Острозького монастиря для викладання риторики. 28.07.1784 р. прибув із Любарського до Уманського монастиря для викладання аскетичної філософії. У березні 1785 р. відправив 8-денні реколекції в Уманському монастирі (Biblioteka Jagiellońska). Помер 1819 р., будучи емеритом у Почаївському монастирі (Лось, 2014: 99).

Назаревич Атанасій

Світське ім'я – Андрій, син Василя та Марії. Народився у 1737 р. в селі Ветлин Перемишльської землі. Закінчив один рік навчання у Кременецькій школі. Вступив 29.07.1759 р. до чернецтва в Почаєві. Після одного року випробовувань у новіціаті 30.07.1760 р. склав чернечі обіти професа та відправлений до Львівського монастиря Св. Юрія, де був послушником впродовж одного року і вибув до Загаївського монастиря на студії з філософії. Після завершення навчання скерований до монастиря у Добромилі на студії з спекулятивної

теології. Наприкінці першого року навчання 06.08.1764 р. став піддияконом, 15.08.1764 р. – дияконом, 22.08.1764 р. – отримав ієрейські священня з рук перемишльського владики Атанасія Шептицького. Після завершення повного курсу навчання із спекулятивної та догматичної теології відправлений до Шаргородського монастиря для виконання обов'язків місіонера та проповідника, а також був касиром та промотором чернечої братії. Через п'ять років прибув до Уманського монастиря, будучи віцеректором, місіонером та проповідником, а через два роки став ректором

Уманського василіанського колегіуму. Цей вибір підтвердила постанова Унівської капітули (1776 р.) (Львівська, 614: 94). Впродовж 1771–1779 рр. був ігуменом, префектом школи, ректором колегіуму та місіонером в Умані (Cathalogus). Після рішення Тороканської капітули (1780 р.) про утворення Галицької провінції ЧСВВ ченці, які походили з Галичини, були переведені до новоутвореної провінції. Відповідно, 30.06.1782 р. отець Атанасій переїхав з Умані до Щеплот на посаду ігумена монастиря (Львівська, 614: 94). Помер у 1794 р. (Logens, 2014: 463).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войнар М. Василяни – їхня роля в унії Київської митрополії. *Записки НТШ*. 1976. Т. 192. С. 128–137.
2. Гущина С. Освітні заклади Умані: історичний аспект. *Краєзнавство Черкащини: спецвипуск*. 2004. № 7. С. 62–73.
3. Кривошея І. Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.). *Історико-педагогічний альманах*. 2005. Вип. 1. С. 94–100.
4. Кривошея І. Уманський василіанський монастир (1765–1834). Умань : ПП Жовтий, 2009. 28 с.
5. Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.). *Генеалогічні записки*. 2014. Вип. 12 (нової серії 6). С. 77–101.
6. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів. ф. 3, спр. 435, 436, 614.
7. Павленко М. Базиліанський монастир: дослідження з історії уманського колегіуму у системі освітніх закладів України XVIII ст. *Уманська зоря*. 1996. 30 жовтня. С. 3.
8. Патрило І. Виховноосвітня діяльність. *Записки ЧСВВ*. 1992. Серія II. Секція I. Т. 48. С. 239–243.
9. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rkps.4502. (bez paginacji).
10. Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basili Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratibus ex Anno 1773 in Annum 1774; 1775/1776; 1778/1779. Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773; 1775; 1778. (bez paginacji).
11. Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. 560 s.
12. Giżycki J. O bazylianach w Humaniu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1899. R. 27. S. 744–752.

REFERENCES

1. Voinar M. Vasyliany – yikhnia rolia v unii Kyivskoi mytropolii [The Basilians are their role in the union of the Kiev Metropolitanate]. *Zapysky NTS*, 1976. T. 192, pp. 128–137 [in Ukrainian].
2. Hushchyna S. Osvitni zaklady Umani: istorychnyi aspekt [Educational institutions in Uman: historical aspect]. *Kraieznavstvo Cherkashchyny: spetsvypusk*. 2004. № 7. Pp. 62–73 [in Ukrainian].
3. Kryvosheia I. Umanska vasylianska shkola v period svoho rozkviu (1796–1830 rr.) [Basilian school during its heyday in Uman (1796–1830)]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh*, 2005. Vyp. 1. Pp. 94–100 [in Ukrainian].
4. Kryvosheia I. Umanskyi vasylianskyi monastyr (1765–1834) [Basilian Monastery in Uman (1765–1834)]. Uman : PP Zhovtyi, 2009. 28 p. [in Ukrainian].
5. Los V., Sinkevych N. Catalogus partum et fratrum defunctorum Chynu sv. Vasylii Velykoho u fondakh instytutu rukopysiv NBUV (sередyna XVIII – pochatok XIX st.) [The Order of St. Basil the Great in the holdings of the Institute of Manuscripts of the NBUU (mid 18th – early 19th centuries)]. *Henealohichni zapysky*. 2014. Vyp. 12 (novoi serii 6). Pp. 77–101 [in Latin].
6. Lvivska natsionalna naukova biblioteka imeni V. Stefanyka. *Viddil rukopysiv*. F. 3, spr. 435, 436, 614 [in Latin].
7. Pavlenko M. Bazylianskyi monastyr: doslidzhennia z istorii umanskoho kolehiumu u systemi osvitnikh zakladiv Ukrainy XVIII st. [Basilian Monastery: studies on the history of the Uman collegium in the system of educational institutions of Ukraine of the XVIII century]. *Umanska zoria*. 1996. 30 zhovtnia. P. 3 [in Ukrainian].
8. Patrylo I. Vykhovnoosvitnia diialnist [Educational activities]. *Zapysky ChSVV*, 1992. Serii II. Sektsiia I. T. 48. Pp. 239–243 [in Ukrainian].
9. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rkps. 4502. (bez paginacji) [in Latin].
10. Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basili Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratibus ex Anno 1773 in Annum 1774; 1775/1776; 1778/1779. Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773; 1775; 1778. (bez paginacji) [in Latin].
11. Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. 560 p. [in Polish].
12. Giżycki J. O bazylianach w Humaniu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1899. R. 27. Pp. 744–752 [in Polish].